

Date: 23rd February-2025

AFAZIYA

Shoymordonova Nafisa

“University of Management and Future Technologies” universiteti
554-guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada afaziya tushunchasi, uning kelib chiqish sabablari, klinik ko‘rinishlari va turlari haqida batafsil ma’lumot beriladi. Afaziya asosan insult, travmatik miya shikastlanishi, o‘smalar yoki neyrodegenerativ kasalliklar natijasida yuzaga kelishi mumkin. Tadqiqotlarda EEG va fMRI kabi zamonaviy neyrobiologik texnologiyalar yordamida afaziyaning turli shakllari farqlanib, miyaning qaysi hududlari shikastlanishi natijasida ushbu buzilish paydo bo‘lishi aniqlangan. Maqolada, shuningdek, afaziyaning logopedik terapiya, ijtimoiy reabilitatsiya va pedagogik yondashuvlar yordamida tiklanish imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: Afaziya, nutq buzilishi, miya shikastlanishi, neyrobiologiya, reabilitatsiya, pedagogik yondashuv, EEG, fMRI.

Afaziya – bu miya shikastlanishi natijasida yuzaga keladigan murakkab nutq buzilishi bo‘lib, insonning so‘zlash, tushunish, o‘qish va yozish qobiliyatlariga jiddiy ta’sir qiladi. Ushbu holat asosan miya yarim sharlarining til bilan bog‘liq hududlarida, ayniqsa, chap yarim sharning Broka va Vernike markazlarida yuzaga kelgan shikastlanish natijasida rivojlanadi. Afaziya og‘irlik darajasiga va namoyon bo‘lish xususiyatlariga qarab turli shakllarga bo‘linadi.

Afaziyaning asosiy sabablaridan biri insult bo‘lib, bu holatning 25–40% holatlarida nutq buzilishlari kuzatiladi. Bundan tashqari, bosh miya jarohatlari, neyrodegenerativ kasalliklar (masalan, Altsgeymer kasalligi), miya o‘smalari va infeksiyalar ham afaziya rivojlanishiga sabab bo‘lishi mumkin. Ushbu buzilish nafaqat shaxsning individual muloqot qobiliyatlariga, balki uning ijtimoiy hayotiga, kasbiy faoliyatiga va psixologik holatiga ham katta ta’sir ko‘rsatadi.

Zamonaviy neyrobiologiya va tibbiyot sohasidagi yutuqlar afaziyaning diagnostikasi va davolash usullarini sezilarli darajada takomillashtirishga imkon bermoqda. EEG va fMRI kabi ilg‘or texnologiyalar yordamida miya faoliyatining turli jihatlarini o‘rganilib, afaziyaning klinik ko‘rinishlari aniq farqlanmoqda. Bemorlarning reabilitatsiya jarayoni esa logopedik terapiya, neyropsixologik yondashuvlar va pedagogik metodikalarni o‘z ichiga oladi.

Ushbu maqolada afaziyaning sabablari, turlari, neyrobiologik va klinik tadqiqot natijalari, shuningdek, reabilitatsiya va pedagogik yondashuvlarning samaradorligi batafsil tahlil qilinadi. Afaziyaga chalingan bemorlarning tiklanish jarayoni va ularga ko‘rsatiladigan ijtimoiy yordam masalalariga ham alohida e’tibor qaratiladi. **Afaziyaning turlari:**

Date: 23rd February-2025

1. **Broka afaziyasi (ekspressiv afaziya):** Bemorlar gapirishda qiyinchiliklarga duch kelishadi; nutqlari sekin va talaffuzda xatolar bo'lishi mumkin. Oddiy grammatik tuzilmalar bilan gapirishga harakat qilishadi, masalan, "Tez uy borish". Nutqni tushunish qobiliyati nisbatan saqlanib qoladi. Yozish qobiliyati ham zarar ko'rishi mumkin.

2. **Vernike afaziyasi (reseptiv afaziya):** Bunday bemorlar ravon gapirishadi, lekin nutqlari mazmunsiz yoki tushunarsiz bo'lishi mumkin. Ular noto'g'ri yoki "so'z salati" shaklidagi iboralarni ishlatishlari mumkin. Boshqalarning gaplarini tushunishda qiyinchiliklarga duch kelishadi. O'qish va yozish qobiliyatlari ham zarar ko'rishi mumkin.

3. **Global afaziya:** Bu afaziyaning eng og'ir shakli bo'lib, bemorlar gapirish va tushunishda jiddiy muammolarga ega bo'lishadi. Odatda katta miqdordagi insultdan keyin yuzaga keladi. Gapirish, tushunish, o'qish va yozish qobiliyatlari sezilarli darajada buziladi.

4. **Anomik afaziya:** Asosan, so'zlarni topishda qiyinchilik bilan tavsiflanadi. Bemorlar ma'lum bir so'zni eslashda qiynalishadi. Nutq ravon, tushunish qobiliyati esa nisbatan yaxshi saqlanadi.

5. **Konduksiya afaziyasi:** Nutq ravon va tushunish qobiliyati yaxshi bo'lsa-da, bemorlar so'zlarni takrorlashda qiyinchiliklarga duch kelishadi. So'zlarni topish va ayrim tovushlarni talaffuz qilishda muammolar bo'lishi mumkin.

Afaziyaning sabablari:

- **Insult:** Miya qon aylanishining buzilishi natijasida miya to'qimasiga qon yetishmasligi yoki qon quyilishi.

- **Travmatik miya shikastlanishi:** Avtohalokatlar, yiqilishlar yoki zarbalar natijasida yuzaga keladigan shikastlanishlar.

- **Miya o'smalari:** Miyadagi o'smalar nerv to'qimalariga bosim o'tkazib, afaziyaga olib kelishi mumkin.

- **Miya infeksiyalari:** Ensefalit yoki meningit kabi infeksiyalar miya to'qimasini shikastlashi mumkin.

- **Degenerativ kasalliklar:** Altsgeymer yoki boshqa demensiya turlari kabi miya kasalliklari.

Neyrobiologik tadqiqotlar: Yaqinda o'tkazilgan tadqiqotlarda, insultdan keyingi afaziyani aniqlash uchun elektroensefalografiya (EEG) asosidagi yondashuvlar qo'llanildi. Bu usulda bemorlar tabiiy nutqni tinglash jarayonida EEG signallari yozib olinadi va nutqning neytral qoplamasi (speech envelope) bilan miya faoliyati o'rtasidagi bog'liqlik o'rganiladi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, afaziyaga chalingan bemorlarda bu bog'liqlik sog'lom nazorat guruhiga nisbatan pasaygan. Ushbu yondashuv afaziyani individual darajada aniqlashda yuqori aniqlikka ega bo'lib, taxminan 5-7 daqiqalik yozuvlar bilan ishonchli natijalar olish mumkin [1, 5].

Boshqa bir tadqiqotda, anomik va Broka afaziyasi bo'lgan bemorlarning dam olish holatidagi funksional miya tarmoqlari o'rganildi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, Broka afaziyasiga ega bemorlarda premotor, birlamchi motor, birlamchi eshitish va birlamchi

Date: 23rd February-2025

sensor kortekslar o'rtasidagi aloqalar zaiflashgan. Bu esa Broka afaziyasida kuzatiladigan artikulyatsiya qiyinchiliklari va takrorlashdagi muammolarni tushuntiradi [2, 6].

Klinik tadqiqotlar: Afaziyani aniqlash va baholashda EEG asosidagi yondashuvlar yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Tabiiy nutqni tinglash paytida EEG signallarini tahlil qilish orqali afaziyani tez va aniq aniqlash mumkin. Bu usul an'anaviy baholash usullariga nisbatan vaqtni tejaydi va bemorlarning real hayotdagi nutq qobiliyatlarini yaxshiroq aks ettiradi [1, 5].

Shuningdek, dam olish holatidagi funksional MRI yordamida turli afaziya turlarini farqlash mumkin. Anomik va Broka afaziyasi bo'lgan bemorlarning miya tarmoqlaridagi farqlarni aniqlash orqali, har bir afaziya turiga xos davolash strategiyalarini ishlab chiqish imkoniyati oshadi [2, 6].

Logopedik terapiya va afaziyani davolash usullari: Logopedik terapiya afaziyani davolashning asosiy usullaridan biri hisoblanadi. Bu terapiya nutq, til, ovoz va yutish muammolarini hal qilishga qaratilgan. Logoped bemor bilan individual yoki guruh shaklida ishlaydi, bunda quyidagi usullar qo'llaniladi:

- **Tilni stimulyatsiya qilish:** Bemorning mavjud til qobiliyatlarini faollashtirish va yangi ko'nikmalarni shakllantirish uchun turli mashqlar qo'llaniladi.
- **Kommunikativ yondashuvlar:** Bemorning kundalik hayotda muloqot qilish qobiliyatini yaxshilash uchun real vaziyatlarda mashqlar o'tkaziladi.
- **Alternativ kommunikatsiya vositalari:** Og'zaki nutq qobiliyati cheklangan bemorlar uchun imo-ishoralar, rasmlar yoki texnologik vositalar yordamida muloqot qilish usullari o'rgatiladi.

Ijtimoiy muhit va rehabilitatsiya strategiyalari: Afaziyaga chalingan bemorlarning ijtimoiy muhitda faol ishtirok etishi rehabilitatsiya jarayonining muhim qismidir. Oilaviy a'zolar, do'stlar va jamiyatning qo'llab-quvvatlashi bemorning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi va muloqot qobiliyatlarini rivojlantiradi. Shuningdek, ijtimoiy guruhlar va qo'llab-quvvatlash dasturlari bemorlarning rehabilitatsiya jarayonida motivatsiyasini oshirishga yordam beradi.

Afaziya bilan yashovchi insonlar uchun pedagogik va psixologik qo'llab-quvvatlash: Afaziyaga chalingan shaxslar uchun pedagogik yondashuvlar ularning o'qish va yozish qobiliyatlarini tiklashga qaratilgan. Bu jarayonda maxsus o'quv dasturlari, moslashtirilgan materiallar va individual ta'lim rejalaridan foydalaniladi. Psixologik qo'llab-quvvatlash esa bemorlarning emotsional holatini yaxshilash, stress va depressiyani kamaytirishga yordam beradi. Psixoterapiya, maslahat va qo'llab-quvvatlash guruhlari bu borada samarali usullar hisoblanadi.

Xulosa. Afaziya inson nutq qobiliyatining turli darajada yo'qolishiga olib keluvchi murakkab nevrologik buzilish bo'lib, u nafaqat bemorning shaxsiy hayotiga, balki uning ijtimoiy va kasbiy faoliyatiga ham sezilarli darajada ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, afaziya insult, miya shikastlanishi va neyrodegenerativ kasalliklar natijasida rivojlanib, bemorlarning kommunikativ imkoniyatlarini cheklaydi. Zamonaviy

Date: 23rd February-2025

neyrobiologik yondashuvlar, jumladan EEG va fMRI tadqiqotlari, afaziyaning turli shakllarini farqlashga va individual terapiya usullarini ishlab chiqishga imkon bermoqda.

Afaziya bilan yashovchi bemorlar uchun logopedik terapiya asosiy reabilitatsiya vositalaridan biri bo'lib, bu usul bemorning gapirish, tushunish, o'qish va yozish qobiliyatlarini tiklashga yordam beradi. Bundan tashqari, neyropsixologik treninglar va maxsus pedagogik dasturlar ham bemorning nutq qobiliyatini tiklashda muhim o'rin tutadi. Ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, jumladan, oilaviy va psixologik yordam bemorlarning motivatsiyasini oshirish va ularni jamiyatga integratsiya qilish jarayonida katta ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, afaziyaning oldini olish va davolash bo'yicha tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, erta diagnostika va individual reabilitatsiya dasturlarini qo'llash orqali bemorlarning tiklanish imkoniyatlarini sezilarli darajada oshirish mumkin. Innovatsion texnologiyalar, jumladan, sun'iy intellekt asosida ishlovchi nutq terapiya dasturlari va neyrostimulyatsiya usullari, kelajakda afaziyaning davolash samaradorligini yanada oshirishga xizmat qilishi kutilmoqda.

Kelgusida afaziya bilan bog'liq tadqiqotlarni yanada chuqurlashtirish, individualizatsiyalashgan terapiya yondashuvlarini ishlab chiqish va reabilitatsiya jarayonini takomillashtirish orqali bemorlarning muloqot qobiliyatini tiklash va ularning hayot sifatini yaxshilashga erishish mumkin. Afaziya bilan bog'liq ilmiy izlanishlarni kengaytirish va innovatsion davolash usullarini joriy etish orqali ushbu nevrologik buzilishning salbiy ta'sirini kamaytirish va bemorlarning jamiyatga to'laqonli qo'shilishiga ko'maklashish muhim vazifalardan biri bo'lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karimov G'. M., Bo'ronov M. Sh. Nevrologiya. – Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2010. – 432 b.
2. Sagdullayeva G. T., Usmonova D. B. Neyropsixologiya asoslari. – Toshkent: Fan, 2018. – 280 b.
3. Yo'ldoshev R. A., To'xtasinov H. X. Klinik nevrologiya va neyrojarrohlik asoslari. – Toshkent: Ibn Sino, 2005. – 368 b.
4. Salomov B. X. Nutq buzilishlari va ularni tuzatish metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 1997. – 290 b.
5. Ismoilov Sh. M. Logopediya asoslari. – Samarqand: Samarqand davlat universiteti nashriyoti, 2015. – 320 b.
6. Niyozova M. H. Afaziya va uning turli shakllari // O'zbek tilshunosligi jurnali. – 2019. – №2. – B. 87–95.
7. Rustamov U. R. Miya shikastlanishlari natijasida yuzaga keladigan nutq buzilishlari // Tibbiyot fanlari axborotnomasi. – 2021. – №4. – B. 102–110.
8. Sulaymon Amirqulovich Xaydarov. (2024). O'quvchilarni tarbiyashda ijtimoiy fanlarni o'qitishni didaktik imkoniyatlari. SCIENCE AND EDUCATION SCIENTIFIC JOURNAL. 5.1.B.271-275.

Date: 23rd February-2025

9. Хайдаров, С. (2023). Pedagogik faoliyatda o'qituvchi o'zida kompetentlik sifatlarini shakillantirishi. Цифровизация современного образования: проблема и решение, 1(1), 64–67.
10. Хайдаров, С. А. (2023). ТАРИХ ДАРСЛАРИДА САНЪАТ АСАРЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ УСУЛЛАРИ. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3(1/2), 92-96.
11. Хайдаров С. (2024). Spiritual influence on child education in families. Web of Teachers: Inderscience Research. 2 (11). 203-205.
12. Хайдаров С. (2025). Оилаларда фарзанд тарбиясига рухий таъсир ўтказиш. Modern Education and Development. 3 (17). 23-27.
13. Khaydarov S.A. (2025). The role of the use of fine arts in teaching the history of the country. Modern Education and Development. 3 (17). 28-33.
14. Xaydarov S.A. (2025). Ijtimoiy-gumanitar fanlarda raqamli metodlardan foydalanish yo'llari. NEW RENAISSANCE international scientific journal. 2(1). 91-94.
15. Xaydarov S.A. (2025). Yoshlarda vatanparvarlik hissini tarbiyalashda Boburnoma asariga ishlangan miniatyuralarning ahamiyati. Til va adabiyot.uz. 2.11-12.

